

Beate Heide og Rina Nicolaisen

Lekens betydning for å forebygge samspillsvansker hos førskolebarn

Vil du være med og leke?

Vi er født som sosiale vesen, og når barnet har fått oppfylt sine basale behov, er de små menneskene klar til å gå ut i verden og utforske den i samspill med andre jevnaldrende. Barn lærer gjennom utforskning og lek. Barnehagen er en perfekt plass for nettopp dette. Der står leken høyt på dagsordenen, og der er det mange lekekamerater, både voksne og barn som er klare til å leke.

I denne artikkelen vil vi se nærmere på hvordan vi som voksne kan legge til rette for den gode leken for barna i barnehagen. Vi vil drøfte de positive virkningene som er for barn i et godt læringsmiljø, og se nærmere på de faktorer som kan være uheldige for utviklingen hos barn i samspill med andre. Vi velger å rette fokus på leken siden denne er den mest sentrale læringsarena for førskolebarn. Vi skal se på fallgruver vi voksne kan gå i når vi stiller krav til barnets kompetanse på ulike områder.

Utgangspunktet er ny rammeplan for barnehage som er tatt i bruk 1.august 2017. For oss er det naturlig å se på hva rammeplanen sier om dette temaet, og vi vil knytte metodikken opp mot dette. I ny rammeplan for barnehage 2017 står det at barnehagen skal tilrettelegge for lek¹ og bidra til at alle barn kan oppleve glede, humor, spenning og engasjement gjennom lek, både alene og sammen

med andre. Dette stiller krav til personalet i barnehagen. Dette er krav som befester de voksnes viktige rolle i leken, som er den sentrale metodikken i barnehagene.

Personalet skal:

- Organisere rom, tid og lekemateriale for å inspirere til ulike typer lek,
- Bidra til at barna får felles erfaringer som grunnlag for lek og legge til rette for utvikling av leketemaer,
- Fremme et inkluderende miljø der alle barna kan delta i lek og erfare glede i lek,
- Observere, analysere, støtte, delta i og berike leken på barnas premisser,
- Veilede barna hvis leken medfører uheldige samspillsmønstre,
- Være bevisst på og vurdere egen rolle og deltakelse i barnas lek
- Ta initiativ til lek og aktivt bidra til at alle kommer inn i leken.

Beate Heide er fag- og skjønnlitterær forfatter og spesialpedagog med lang erfaring i arbeid med barn som strever på ulike arena

Rina Nicolaisen er utdannet spesialpedagog. Hun arbeider som veileder og kursholder for Hjerte i Relasjonen. Hun har skrevet flere artikler i Fosterhjemskontakt og Spesialpedagogikk. Hun har vært fostermor i 17 år.

I dag har alle barn i Norge rett til barnehageplass fra de er ett år. Barnehagen er den viktigste arenaen barn tilegner seg sosial kompetanse. Barn lærer seg kunsten å omgås andre i barnehagen gjennom en godt pedagogisk fundert praksis. Barnehagen har lang erfaring i arbeidet med førskolebarn. Særlig er samspillet mellom barna viktig, og det er dermed desto viktigere at dette samspillet er sunt.

Vi lever i et samfunn som er i stadige endringer og det stilles hele tiden nye og større krav til oss som skal fungere i samfunnet. Det stilles krav til kompetanse i mellommenneskelige forhold. Vi har gjennom tiden sett at familiestrukturen har endret seg, og det krever en større evne til fleksibilitet og omstilling fra alle parter. I rammeplan for barnehage er sosial kompetanse fremmet som et viktig målområde.² Også her er det satt krav til personalet:

Personalet skal:

støtte barnas initiativ til samspill og bidra til at alle kan få leke med andre, oppleve vennskap og lære å beholde venner

samtale om normer for samhandling og invitere barna til å utforme normer for samhandling i fellesskap

støtte barna i å ta andres perspektiv, se en sak fra flere synsvinkler og reflektere over egne og andres følelser, opplevelser og meninger

støtte barna i å sette egne grenser, respektere andres grenser og finne løsninger i konfliktsituasjoner

forebygge, stoppe og følge opp diskriminering, utestenging, mobbing, krenkelser og uheldige samspillsmønstre.

Sosial kompetanse handler både om hvilke holdninger vi har til andre mennesker, hvilke ferdigheter vi besitter- og ikke minst i hvordan vi anvender dem. Kort sagt – om hvordan vi behandler andre mennesker. Behandler vi andre mennesker med den samme respekten som vi selv ønsker å bli behandlet med? Hvordan er det med respekten overfor andre mennesker på tvers av alder, kjønn, rase og posisjon? Og ikke minst handler det om at vi har kontroll på at vi faktisk gjør det vi tenker at vi gjør. Det handler altså både om kompetanse, ferdigheter og holdninger.

Sosial kompetanse er en viktig del av barnets

mestringsfølelse. Når vi fokuserer på den enkeltes kompetanse rettes oppmerksomheten mot de positive egenskapene hos en person snarere enn mot de negative. Seligman, som er en av opphavsmennene til positiv psykologi, snakker om signalstyrker som iboende egenskaper i mennesker. Disse styrkene kan identifiseres hos barn, og jobbes med slik at de forsterkes. Eksempler på slike signalstyrker er mot, forsiktighet og kjærlighet til kunnskap (Seligman, 2017). På mange måter kan en si at sosial kompetanse handler om forventninger til hvert enkelt barn i barnegruppa.

PERSONLIG INNSATS I SAMSPILLET

Kjernen i dette er om vi voksne er gode nok til å se barnet, og om de forventningene vi stiller er rimelige å forvente ut ifra barnets modning og utvikling. Kompetanse er ikke medfødt, og det kommer heller ikke som følge av modning- det kommer som resultat av den personlige innsatsen som legges i samspillet, og hvordan miljøet tilrettelegger for barnets mulighet til å utvikle kompetanse (Lillemyr, 2011).

Helt fra barnet er nyfødt har det et driv i seg til å kommunisere- barnet har forutsetninger for det. Kommunikasjon er utfordrende for barn som er født blind eller hørselshemmet, eller har andre medfødte vansker. Noen barn trenger alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) hjelpemidler for å kommunisere. Kommunikasjon er nettopp det verktøyet barn trenger for å spille med andre- for å leke med andre.

SKAL VI LEKE?

Møt Hanne som er 4 år:

Hanne er ei jente på 4 år. Hun går i barnehage, og det har hun gjort siden hun var 14 måneder. De to første årene gikk hun i en barnehage, og for noen måneder siden byttet hun barnehage. Hanne har slitt litt med å finne seg til rette i den nye barnehagen. De som går på avdelingen hennes har gått der i mange år, og har funnet sin plass. Hanne klarer ikke å finne på noe å leke og noen å leke med. Fra hun kommer til barnehagen og til hun går hjem trekkes hun kun mot de voksne. Hun ønsker å være sammen med de voksne, og er svært hjelpsom i hverdagsaktivitetene. I frilekperiodene liker Hanne å perle og legge puslespill

inne på avdelingen. Når hun er ute sykler hun på plattingen i nærheten av de voksne.

Hanne er en stille og rolig jente, og på mange måter kan en si at hun er litt innesluttet.

Personalet har sett at Hanne ikke har det så bra, og de har stadig oppe til drøftinger hva de kan gjøre for å hjelpe henne.

HAR HANNE KNEKT LEKEKODENE?

Om Hanne har knekt lekekodene er egentlig vanskelig å si noe om. Personalet har ikke sett Hanne så mye i lek med de andre barna enda. De ser at hun velger å sette seg til med aktiviteter som ikke krever så mye samspill med andre. Hun velger å pusle, tegne og perle. Dette er aktiviteter de voksne i barnehagen legger til rette for, men det er også aktiviteter som noen barn velger fordi de synes det er bekvemt og lite krevende.

Hanne sitter ved bordet inne på avdelingen, og der er det voksne til stede. Ute velger hun å sykle på plattingen. Tilsynelatende ser dette ut som gode og fine aktiviteter.

De reflekterer over om det kan være slik at Hanne har laget seg en strategi for å unngå å være med de andre barn? Hun klarer ikke å signalisere at hun trenger hjelp inn i lek med de andre. Når barn velger aktiviteter hvor de trekkes bort fra andre barn er det lurt å ha dette i tankene. Hvorfor velger hun denne type aktivitet? Det er sannsynlig at Hanne velger dette fordi det er trygt og noe hun kan. I tillegg liker hun å holde på med pusling og å perle. De voksnes observasjon, undring og refleksjon rundt det de ser blir viktig for å forstå hvordan de kan hjelpe Hanne videre. Dette tema og sine antakelser og undring tar personalet med seg i en foreldresamtale. I denne samtalen kommer det frem at foreldrene har tenkt de samme tankene. På møtet blir de enig om å begynne med at en fast voksen leker med Hanne hver dag. Når hun blir trygg på tema vil de invitere inn et barn til. Etterhvert ønsker barnehagen å ha en fast lekegruppe der en voksen skal være til stede hele tiden. Prosjektet skal gå over en måned.

HVORDAN KAN DE VOKSNE HJELPE HANNE INN I LEKEN?

Først og fremst er det viktig at de voksne

signaliserer at de er til stede for henne, og at de ser henne. Inne trenger Hanne noen tydelige lekemodeller som hjelper og støtter henne i leken. Disse rollemodellene er personalet i barnehagen som legger til rette for gode lekesituasjoner for Hanne. I mange barnehager har de egne rom hvor en kan leke rollelek. Et forslag til lekerom eller lekekrok kan være et rom hvor det ligger rekvisitter som f.eks. dukker, utkleddingsklær, utstyr til lekekjøkken, kafe m.m. Det nødvendige for å hjelpe barnet er å lage en struktur- eller en innramming for barnet som strever i leken. Denne innrammingen er tid, et rom, ressurs i den voksne, og oversikt over hvem andre som er med. For progresjon i leken kan det være bra å bruke det samme rommet, den samme voksne og de samme barna. Dette gjør at barnet kan kjenne seg igjen og oppleve trygghet. Det vi også ofte ser ved å danne slike lekegrupper er at leken starter der leken ble avsluttet forrige gang, og den utvides etter hvert. Den voksnes deltagelse er ganske aktiv i leken i starten ved at den voksne også får tildelt en rolle. Etter hvert som barnet blir trygg kan den voksne trekke seg tilbake ved å innta en observasjonsrolle. Det er fortsatt nødvendig at den voksne er tilstede i rommet som støtte og det gir barnet trygghet til å fritt utforske leken.

Støtte i leken kan være at den voksne gir input i handlingen som å drikke kaffe eller være pasient. Det viktigste her er at en ser på barnets forutsetninger for lek framfor barnets alder.

HVORDAN KAN PERSONALET PÅ AVDELINGEN HJELPE ELIAS?

Elias er 2 år og har mye fart i kroppen. Han er høyt og lavt, og trenger tilsyn av de voksne hele tiden mens han er i barnehagen. Han innordner seg ikke så lett rutinene og de reglene som er. I leken er han flyktig. Han leker ved siden av de andre barn, men klarer kun å leke maks 5 minutter før han avslutter. Han kommuniserer lite med barna, og med de voksne. Han kommer ofte i konflikter, og han biter de andre barna på avdelingen. Personalet har Elias utfordringer oppe i drøftinger. Uenighetene er store i personalgruppa. Noen mener at Elias burde vært skjermet fra de andre barna på avdelingen.

Nøye observasjon av Elias viser at han ikke har aldersadekvate leke ferdigheter. Personalet drøfter saken og blir enig om at de starter her med å hjelpe Elias inn i leken. De har foreldresamtale og introduserer at de skal leke fast med Elias i leker som involverer turtaking. De har observert at han er glad i å leke med biler, så de vil ta utgangspunkt i det. Foreldrene forteller at de leker mye på gulvet med han hjemme, og de forteller inngående hvordan de gjør dette. Personalet i barnehagen lytter og noterer, og sier at de vil jobbe akkurat likt i barnehagen for å forsterke det Elias mestrer fra før. I forhold til bitingen introduserer barnehagen en tankemodell. De tenker biting for noen barn er et uttrykk for at barnet ønsker å kommunisere- det er noe barnet ønsker å fortelle. Her ville det vært nyttig at de voksne følger Elias tett, og at de er i forkant av situasjonene. Med det menes at de voksne stopper Elias når han er på vei inn i konflikter eller er på tur til å bite. Ved å sette ord på situasjonen hjelper den voksne Elias til å kommunisere med ord. "Nå ser jeg at du har lyst til å leke med Kristian, og jeg vil at vi skal spørre han om det. Jeg skal spørre for deg". Foreldre og barnehage er enig om at de skal tenke likt rundt bitingen, og at lekeprosjektet skal gå over en måned. Evalueringsdato blir satt opp.

LEK OG LÆRING

I leken lærer barnet å ta ulike roller. Det lærer å forhandle og kompromisse og løse konflikter. Barnet lærer også å bearbeide opplevelser og å utvikle tanker og fantasier. I leken lærer barnet å kommunisere på ulike plan. Barnet lærer at alle skal bestemme etter tur. Det lærer også å bygge opp og ta vare på vennskap.

Disse momentene er sentrale fordi de gir barnet muligheter til læring gjennom lek. Mulighet- men ingen garanti. Det fordrer at det er gode veiledere som hjelper og støtter barnet i leken. Særlig de som ikke mestrer disse områdene.

Vi er opptatt av at samspillet mellom barna i barnehagen har en viss kvalitet. Når vi snakker om lek i barnehagen refererer vi gjerne til det vi kaller den frie leken. Det er denne leken som foregår mellom barna når det ikke er styrte aktiviteter og andre tilrettelagte opplegg. Hva

barn gjør i disse periodene har store variasjoner fra dag til dag og fra barn til barn. Vår erfaring er at enkelte barn kan "surfe" gjennom disse periodene hver dag uten å ha vært i nærheten av å leke. Noen har brukt mye tid på å perle, sykle, pusle, huske, bygge m.m. uten å ha vekslet et ord eller en setning med et annet barn. Er det da riktig å kalle dette lek, og gir dette sosial læring?

HVA ER DET SOM GJØR SAMSPILL MELLOM BARNNA SÅ VIKTIG FOR SOSIAL LÆRING?

Det viktigste barna lærer i barnehagen er hvordan de skal forholde seg til andre. I det sosiale samspillet barna imellom og mellom barn og voksne lærer de hvordan de skal opptre overfor hverandre, men de lærer mye også om seg selv. Denne kunnskapen og ferdigheten er noe de trenger for å forholde seg til samfunnet vi lever i.

Høyrisikobarn og barn med mindre atferdsproblemer klarer ofte ikke å oppføre seg prososialt, fordi de mangler en etter flere av disse egenskapene. De vet ikke hva god atferd er på grunn av mangel på gode forbilder som viser ulike måter å håndtere konflikter på. De har kunnskapen, men mangler treningen på grunn av mangelfull oppfølging.

De har emosjonelle reaksjoner (sinne, frykt, engstelse) som hemmer ønsket atferd. De har uheldige oppfatninger av og holdninger til aggresjon. Kvaliteten på samspillet avgjør om de utvikler et godt eller dårlig selvbilde. Derfor er det viktig at vi voksne er oss bevisst dette i vårt samspill med barna i alle situasjoner, og legger til rette for dette.

HVORDAN KAN PERSONALET GJØRE DETTE?

Å jobbe for et inkluderende miljø der barn og voksne møtes med anerkjennelse, omsorg og respekt, og kan føle seg trygge og trives. Det å ha venner er viktig, derfor blir det veldig viktig at voksne hjelper barna å utvikle vennskap. Noe som barn gjør nettopp gjennom å leke med hverandre.

Voksne viser interesse for barnas opplevelser, undrer seg sammen med dem, både enkeltvis og i grupper. Barna trenger bekreftelse på inntrykk på en positiv måte, og det er viktig å hjelpe dem å bearbeide det de opplever.

Når et barn opplever å lykkes i samspill med andre barn gir dette god mestringsfølelse, og denne er viktig for å danne god selvfølelse og selvtillit.

SPRÅKET I LEK OG SAMSPILL

Forutsetningen for lek og samspill er at barnet mestrer turtaking. Gjennom barnehagehverdagen er det mange hverdagslige situasjoner hvor en kan legge til rette for turtaking. Det kan være når det er samlinger- hvor barna venter på tur for å svare. Det kan være under et måltid. I samtale med barn er det også mange fine muligheter til å være bevisst øving på turtaking. Leken er en viktig arena hvor barn har anledning til å aktivt trene på turtaking. De venter på tur i fordeling av roller, når de skal ordne med rekvisitter, når de bruker språket i leken.

Mye av leken i barnehagen er preget av sosialt samspill. Det stilles krav til fleksibilitet og åpenhet, og til god fantasi. Leken handler om å sette seg inn i andres sted, systematisere og bearbeide informasjon sånn at den gir mening og kan brukes i leken. Barna må kunne lytte til andre, forhandle om leketema, gjøre avtaler, kontrollere sine impulser, vente på tur, inngå kompromisser, hjelpe hverandre og dele med hverandre samtidig som de må kunne gi uttrykk for egne ønsker, ideer og forslag.

I denne sammenheng kan en se at språket er av stor betydning. De barn som trenger støtte i språket må få dette ved at den voksne tolker og setter ord på ting for barnet. Det non- verbale språket er også en måte å kommunisere på. Dette er Elias et godt eksempel på, og måten den voksne møtte Elias på var viktig for han.

AVSLUTNING

Det er veldig bra at personalet trekker frem utfordringer de opplever med Hanna og Elias og at de setter ord på det de ser. Ved å løfte frem utfordringene kan en sette seg rammer og mål for hvordan en skal lykkes med å hjelpe dem. Et tett samarbeid med foreldrene i barnegruppen er også nødvendig. Dette kan gjøres ved at personalet informerer foreldrene om hva de jobber med. Passivitet hos personalet er svært uheldig, fordi det kan bidra til å skape upersonlige, kalde og ekskluderende miljøer og rela-

sjoner mellom barna. Dette kan lett føre til mobbing og ekskludering i barnegruppen. Tydelige voksne og gode ledere i arbeid med barn er viktig. En god leder ser hva som skjer og vet hvordan ulike situasjoner skal håndteres på en positiv måte. Om lederen på avdelingen trenger å øke sin og personalets kompetanse er det viktig at dette blir signalisert til styrer for å få hjelp.

For å jobbe med sosial kompetanse hos barn kreves det at personalet selv har god sosial kompetanse og at de har kunnskaper om hvordan barn tilegner seg sosial kompetanse. De bør være klar over betydningen av vennskap og kompleksiteten i barns samspill med hverandre Tydelige og forståelige grenser i barnegruppa om hva som er sosialt akseptert eller ikke er viktig. De voksne må ta ansvar og arbeide aktivt for å skape et miljø preget av vennskap og sosial trygghet for alle barna, og de må ha blikket rettet mot mestring for de barn som trenger støtte i samspillet og leken med andre barn.

Fotnoter:

1. *Leken skal ha en sentral plass i barnehagen, og lekens egenverdi skal anerkjennes. Barnehagen skal gi gode vilkår for lek, vennskap og barnas egen kultur. Leken skal være en arena for barnas utvikling og læring, og for sosial og språklig samhandling. Barnehagen skal inspirere til og gi rom for ulike typer lek både ute og inne. Barnehagen skal bidra til at alle barn kan oppleve glede, humor, spenning og engasjement gjennom lek - alene og sammen med andre.*

2. *Barnehagen skal fremme vennskap og fellesskap Sosial kompetanse er en forutsetning for å fungere godt sammen med andre og omfatter ferdigheter, kunnskaper og holdninger som utvikles gjennom sosialt samspill. I barnehagen skal alle barn kunne erfare å være betydningsfulle for fellesskapet og å være i positivt samspill med barn og voksne. Barnehagen skal aktivt legge til rette for utvikling av vennskap og sosialt fellesskap. Barnas selvfølelse skal støttes, samtidig som de skal få hjelp til å mestre balansen mellom å ivareta egne behov og det å ta hensyn til andres behov.*

Litteraturliste:

Lillemyr,OF: (2011) Lek på alvor, Universitetsforlaget

Rammeplan i barnehagen

<https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/ny-rammeplan-for-barnehagen-presentasjon2017.pdf>

Rammeplan i barnehagen

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/barnehagens-formal-og-innhold/vennskap-felleskap/>

Seligman, M:(2009) Ekte Lykke, Universitetsforlaget

Beate Heide

Nordmyrv 72
7089 Heimdal

Rina Nicolaisen

Medtigården 12
8100 Misvær